

อัตลักษณ์สังคมอีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่น ทศวรรษ 2430
ถึงทศวรรษ 2480
ISAN IDENTITY BASED ON THE USING INDIGENOUS SCRIPTS,
1880S TO 1930S

¹เศรษฐศาสตร์ วัตรโสภ, ²พนิตศรี ศรีเชื้อ, ³บุญวัฒน์ บุญทะวงศ์,
⁴อุเทน วัชรชินโรต และ ⁵กัณฑ์พงษ์ จุลราช
¹Setthasart Wattasoke, ²Panitsri Srichua ³Boonyawat Boontawong,
⁴Uthen Watcharachinorot and ⁵Kantaphong Junlaraj

มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ประเทศไทย
Loei Rajabhat University, Thailand

setthasart.wat@lru.ac.th

Received: October 18, 2024; **Revised:** November 16, 2024; **Accepted:** December 28, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์อีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่น ในช่วงทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480 ซึ่งถือเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้อักษรท้องถิ่นซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองในสยาม ผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์สังคมอีสานแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง ช่วงแรก ก่อนการปฏิรูปการปกครองของสยาม ทศวรรษ 2430 อีสานเป็นพื้นที่ที่มีภูมิปัญญาในการใช้ตัวอักษรท้องถิ่นเป็นของตนเอง เห็นได้จากการใช้อักษรธรรมและอักษรไทยน้อยอย่างแพร่หลายในสังคมอีสาน ช่วงที่สอง อีสานในช่วงหลังการปฏิรูปการปกครองของสยามหลังทศวรรษ 2430 ในช่วงนี้ภูมิปัญญาในการใช้ตัวอักษรท้องถิ่นในพื้นที่อีสานลดน้อยถอยลงอย่างมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบริบททางการเมืองและสังคมที่อีสานภายใต้การปกครองของ

¹ อาจารย์, สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

² อาจารย์ ดร. สาขาวิชาจิตวิทยาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

⁵ อาจารย์, สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

รัฐบาลสยามที่มีการดำเนินนโยบายสนับสนุนการใช้ตัวอักษรไทยอย่างแพร่หลายทั้งในทางโลกและทางธรรม ส่งผลให้ความนิยมในการใช้ตัวอักษรท้องถิ่นของผู้คนในอีสานลดจำนวนน้อยลงอย่างรวดเร็ว และช่วงที่สาม อัตลักษณ์อีสานหลังทศวรรษ 2480 ในช่วงนี้พบการเคลื่อนไหวต่อต้านการใช้ตัวอักษรไทยและการรณรงค์ให้ผู้คนในภาคอีสานยังคงใช้ตัวอักษรท้องถิ่นตามเดิมผ่านบทบาทของหมอลำท้องถิ่นแต่สุดท้ายก็ถูกรัฐบาลสยามควบคุมและปราบปรามลงได้ในที่สุด

คำสำคัญ : อัตลักษณ์ทางสังคม; อีสาน; อักษรท้องถิ่น

Abstract

The purposes of this article were to study the Isan identity through the using Indigenous scripts during the 1880s to 1930s, which was considered a period of change in the use of local scripts resulting from the reform of the political reformation in Siamese society. The results of the study found that the identity of the Isan society can be divided into 3 periods. The first period, before the political reformation of Siam in the 1880s, Isan was an area with its own wisdom in using Indigenous scripts, as can be seen from the widespread use of Tham scripts and Tai Noi scripts in Isan society. The second period, Isan after the political reformation of Siam after the 1880s. During this period, the wisdom in using Indigenous scripts in the Isan area declined significantly due to changes in the political and social context in Isan under the rule of the Siam government, which implemented policies to support the widespread use of Thai scripts in both secular and religious matters. As a result, the popularity of using Indigenous scripts among the people in Isan rapidly declined. The third period, the identity of Isan after the 1930s. During this period, there were movements against the use of Thai scripts and campaigns for people in the Isan region to continue using Indigenous scripts through the role of local folk singers (Molum), but they were eventually controlled and suppressed by the Siam government.

Keywords : Social Identity; Isan; Indigenous Scripts

บทนำ

การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในรัฐใดก็ตาม ล้วนเป็นไปเพื่อความกลมเกลียวเหนียวแน่นและความสมัครสมานสามัคคีของคนในรัฐ ตลอดจนเป็นการสร้างความมั่นคงทางอำนาจของผู้ปกครอง ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยมีแนวทางรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางทางการเมืองที่กรุงเทพฯ ส่งผลให้ความแตกต่างหลากหลายที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ของไทยถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของรัฐบาลกลาง ต่อมาก็ได้กลายเป็นการกลืนกินความแตกต่างหลากหลายของท้องถิ่นที่ละน้อย และความหลากหลายนี้จะหมดสิ้นไปในที่สุด หากคนในท้องถิ่นเองไม่มีการสร้างสำนึกความเป็นท้องถิ่นเพื่อรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของตนเอง

สำหรับพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของไทยในปัจจุบัน แต่เดิมมีภูมิปัญญาด้านภาษาศาสตร์เป็นของตนเองนั่นคือการใช้อักษรไทน้อยและอักษรธรรมเป็นภาษาเขียนสำหรับการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้คนในหัวเมืองลาวสองฝั่งโขง (อันหมายถึงพื้นที่ภาคอีสานของไทยและบริเวณที่เป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน) ต่อมาเมื่อรัฐบาลสยามในขณะนั้นได้ริเริ่มแนวคิดในการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองนับตั้งแต่สมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ส่งผลต่อเนื่องให้ภูมิปัญญาด้านภาษาศาสตร์ของท้องถิ่นอีสานถูกครอบงำด้วยภูมิปัญญาด้านภาษาศาสตร์จากราชสำนักสยาม กระทั่งปัจจุบันภูมิปัญญาด้านภาษาศาสตร์ของท้องถิ่นอีสานได้เลือนหายไปจากความทรงจำของผู้คนในพื้นที่ภาคอีสาน

ดังนั้น บทความวิชาการนี้จึงมีความสนใจที่จะศึกษาอัตลักษณ์อีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่น ในช่วงทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480 ซึ่งถือเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้อักษรท้องถิ่นซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองในสังคมสยาม ว่าการปฏิรูปการปกครองของสยามส่งผลต่อการใช้อักษรท้องถิ่นในพื้นที่ภาคอีสานอย่างไร และอัตลักษณ์ของสังคมอีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่นในแต่ละช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการปฏิรูปการปกครองของสยามที่มีผลต่อการใช้อักษรท้องถิ่นในพื้นที่ภาคอีสาน ช่วงทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480
2. เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์ของสังคมอีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่นในห้วงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองของสยาม ช่วงทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480

วิธีดำเนินการศึกษา

บทความนี้ใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Source) จากนั้นนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยประยุกต์เข้ากับแนวทางการศึกษาของแนวคิดอัตลักษณ์ (Identity) เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา พร้อมทั้งนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

บทความอัตลักษณ์สังคมอีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่น ทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480 แบ่งการนำเสนอผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน มีรายละเอียดดังนี้

1. การปฏิรูปการปกครองของสยามที่มีผลต่อการใช้อักษรท้องถิ่นในพื้นที่ภาคอีสานช่วงทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480

ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์อำนาจของรัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯ ยังมิได้แผ่เข้าควบคุมพื้นที่ภาคอีสานในปัจจุบันอย่างเด็ดขาด หัวเมืองในพื้นที่ภาคอีสานยังคงมีการใช้รูปแบบการปกครองตามจารีตดั้งเดิมของตนเองทั้งด้านกฎหมาย ความเชื่อ รวมทั้งภูมิปัญญาทางด้านภาษาศาสตร์ โดยเป็นการรับเอาอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านช้างโดยเฉพาะเวียงจันทน์ (วิโรจน์ หีบแก้ว, 2529 : 43) เพียงแต่ต้องปฏิบัติตามนโยบายหรือข้อเรียกร้องของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เท่าที่สถานการณ์จะเอื้ออำนวย เนื่องจากปัญหาความตึงเครียดของพื้นที่โดยเฉพาะปัญหาด้านการติดต่อคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองในพื้นที่ภาคอีสานในปัจจุบันที่ไม่สามารถเดินทางได้ตลอดทั้งปีรวมถึงการใช้ระยะเวลาในการเดินทางค่อนข้างนาน

สำหรับการปฏิรูปประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นั้นสามารถยกตัวอย่างในด้านเศรษฐกิจ เช่น การตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เพื่อทำหน้าที่เก็บรวบรวมพระราชทรัพย์ ภาษีอากร เพื่อจัดท่างบประมาณแจกจ่ายไปยังหน่วยงานส่วนต่างๆ ในด้านสังคม มีการปฏิรูปเพื่อให้สังคมสยามในขณะนั้นมีความทันสมัยมากขึ้น ทั้งการออกประกาศพระราชบัญญัติในการเลิกทาส การมีธงชาติครั้งแรก และในด้านการเมืองการปกครอง ระยะแรกมีการตั้งสภาที่ปรึกษาการปกครองแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาในพระองค์เพื่อทำหน้าที่ในการออกแบบกฎหมายให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์โลก ต่อมา มีการจัดตั้งกระทรวงต่างๆ เพื่อทำหน้าที่บริหารราชการบ้านเมืองแทนรูปแบบเดิมที่อยู่ภายใต้กรมต่างๆ ให้มีอำนาจหน้าที่รวมถึงสายงานบังคับบัญชาที่

ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงการประกาศจัดรูปแบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เป็นต้น (วัยอาจ, เดวิด เค., 2556 : 344-368)

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มดำเนินนโยบายการจัดการปฏิรูปการปกครองทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคขึ้นนั้น ถือได้ว่าเป็นการดำเนินการรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ (สุวิทย์ อิศาศวัต และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2541 : 17) โดยในส่วนของกรปฏิรูปการปกครองของสยามที่มีผลต่อการใช้อักษรท้องถิ่นในพื้นที่ภาคอีสานนั้น มูลเหตุสำคัญเกิดขึ้นจากความต้องการปฏิรูประบบการศึกษาของไทย สันนิษฐานว่าเกิดจากปัจจัยกระตุ้น 2 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก ความต้องการผลิตบุคคลเข้ารับราชการในหน่วยงานจำนวนมากที่ตั้งขึ้นใหม่ ภายหลังการดำเนินนโยบายปฏิรูปการปกครอง ส่วนกลางจึงได้มีนโยบายสนับสนุนให้โรงเรียนตามหัวเมืองจัดตั้งผู้มีคุณวุฒิทางด้านการสอน

ประการที่สอง ช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พื้นที่ภาคอีสานได้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่ต่อต้านอำนาจรัฐบาลสยามเรียกกันว่าขบวนการผู้มิบุญหรือผีบุญ ซึ่งรัฐบาลสยามมองว่าประชาชนที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการเหล่านี้มักเป็นคนโง่เขลา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิรูปและพัฒนาระบบการศึกษาในพื้นที่ภาคอีสาน ตลอดจนตรวจตราให้เยาวชนในอีสานได้เข้ารับการศึกษาในระบบของโรงเรียนรัฐบาลสยามอย่างทั่วถึง (เต็ม วิภาคย์พจนกิจ, 2530 : 489-490)

รัฐบาลสยามพยายามชี้ให้ผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ เห็นว่า การใช้อักษรไทยมีความสะดวกและเป็นที่ยอมรับในการติดต่อกิจการบ้านเมืองมากกว่าการใช้อักษรท้องถิ่น รัฐบาลสยามได้เริ่มดำเนินนโยบายให้มีการใช้ภาษาวัฒนธรรมไทยในการเรียนการสอน ชาวอีสานถูกอบรมสั่งสอนให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นคนไทย (สุเทพ สุนทรเสถียร, 2540 : 402) สิ่งเหล่านี้ได้นำมาสู่การยอมรับวัฒนธรรมของรัฐบาลสยามที่มีบทบาทเหนือกว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่อีสาน โดยผ่านระบบการศึกษาแบบใหม่ภายใต้สิ่งที่เรียกว่า “นโยบายปฏิรูปการศึกษา” การปฏิรูปการศึกษาโดยการใช้ภาษาไทยในการจัดการเรียนการสอนระยะแรก รัฐบาลได้มีการตั้งกรมศึกษาธิการภายใต้เสนาบดีคือสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ให้มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. 2430 ได้มีความพยายามที่จะขยายโรงเรียนสมัยใหม่ซึ่งใช้ภาษาไทยในการจัดการเรียนการสอนจากส่วนกลางกระจายไปยังภูมิภาค ประกอบกับในระยะนั้นมีพระสงฆ์จากมณฑลอุบลจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปศึกษาหนังสือไทยที่กรุงเทพฯ กระทั่ง พ.ศ. 2434 จึงมีการตั้งโรงเรียนแห่งแรกในภาคอีสานขึ้นที่อุบลราชธานีชื่อว่า “โรงเรียนอุบลวาลิสสถาน” มีการใช้ภาษาไทยในการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภาษาไทยในพื้นที่ภาคอีสานระยะแรกถือได้ว่ากลุ่มผู้มีความสำคัญคือพระสงฆ์ เห็นได้จากการที่รัฐบาลแต่งตั้งให้พระอุปาสีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาหนังสือไทยโดยใช้หลักสูตรของมหาวิทยาลัยในพื้นที่ยุบลราชธานีเมื่อ พ.ศ.2441 มีการตั้งโรงเรียนอุบลวิทยาคมขึ้นในพื้นที่ของวัดสุปฏิหารามกลางเมืองอุบลราชธานีและโรงเรียนอุดมวิทยากรที่อำเภอพนาเพื่อเป็นสถานศึกษาภาษาไทยเพิ่มขึ้นในอีสาน ต่อมา พ.ศ.2453 กระทรวงมหาดไทยได้จัดตั้งผู้รับผิดชอบขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ เพื่อทำหน้าที่ตรวจตราให้เยาวชนอีสานได้เข้าเรียนโรงเรียนไทยอย่างทั่วถึง จนกระทั่ง พ.ศ.2464 ได้มีการกำหนดพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่มีสาระสำคัญคือการบังคับให้ผู้ปกครองส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนที่ใช้ภาษาไทย กิจกรรมด้านการเรียนการสอนภาษาไทยในส่วนภูมิภาคที่พระสงฆ์มีความสำคัญในการดำเนินงานมาตลอดได้ตกอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย ทำให้พระสงฆ์ไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาของรัฐบาลโดยตรงนับตั้งแต่นั้น (นาฏนภา ปัจจกะโต, 2536 : 70)

กล่าวโดยสรุป การปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 นั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง การดำเนินนโยบายต่างๆของรัฐบาลในขณะนั้นล้วนเป็นผลมาจากความต้องการสร้างความเป็นปึกแผ่นและความเป็นหนึ่งเดียวให้กับรัฐบาลสยาม ด้วยเหตุนี้ความแตกต่างทางด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรมจึงลดน้อยลงเห็นได้จากการนิวัติพลของอักษรไทยแพร่เข้ามายังหัวเมืองในพื้นที่ภาคอีสานอีสาน เริ่มแรกหลังมีการปฏิรูปการปกครองนั้น อักษรไทยมักใช้เฉพาะงานในหน้าที่ราชการ ส่วนพระสงฆ์และปัญญาชนชาวบ้านทั่วไปยังคงใช้อักษรพื้นเมือง จนกระทั่งมีการตั้งโรงเรียนที่สนับสนุนโดยรัฐบาลในพื้นที่ภาคอีสาน บุตรหลานของผู้คนในพื้นที่ภาคอีสานจึงต้องเข้าศึกษาหาความรู้ตามระเบียบบังคับที่โรงเรียนเหล่านั้นมีการเรียนการสอนตามกรอบแนวทางของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯซึ่งมีการใช้ภาษาไทยและตัวอักษรไทยเป็นหัวใจของระบบการศึกษา

2. อัตลักษณ์อีสานในห้วงการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองของสยาม ช่วงทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480

การศึกษาอัตลักษณ์อีสานในห้วงการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองของสยาม ช่วงทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480 ได้มีการแบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

2.1 การทบทวนแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่าตนเองคือใคร ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลนั้นๆกับผู้อื่น ทั้งที่ผ่านการมองตนเองและการที่คนอื่นมองมายังตัวบุคคลนั้น อัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก (Awareness) ในตัวตนของเราและพื้นฐานของการเลือกบางอย่างนั้นก็คือ

เราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือการระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไรและ “ฉันเป็นใคร” ในสายตาของบุคคลอื่น ขณะเดียวกัน อัตลักษณ์มีความหมายเป็นปัจเจกที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กับสังคม ซึ่งสังคมกำหนดบทบาท หน้าที่และคุณค่าที่ติดตามมากับหลากหลายปัจจัย เช่น ความเป็นสามีภรรยา ความเป็นลูกศิษย์กับครู ความเป็นผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ดังนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องของสัญลักษณ์อีกด้วย เออร์วิง ก็อฟมัน (Erving Goffman) นักสังคมวิทยาอเมริกัน ได้แบ่งอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ประเภทและอธิบายลักษณะความแตกต่างและความเหมือนกันไว้ ดังนี้

ประเภทแรก อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) คือ ภาพของปัจเจกในสายตาคนอื่น ในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยสังคมจะมีวิธีการระบุอัตลักษณ์ส่วนบุคคลแตกต่างกันไป เช่น สังคมสมัยใหม่ใช้บัตรประชาชนหรือการพิมพ์ลายนิ้วมือระบุอัตลักษณ์บุคคล เป็นต้น

ประเภทที่สอง อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) คือ สถานภาพทางสังคม เช่นอาชีพ ชนชั้น เพศชาติพันธุ์ ศาสนา ภูมิปัญญาที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนนั้นๆสังกัดอยู่ สังคมจะมีความคาดหวังหรือเรียกร้องว่า ปัจเจกบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสังคม ไม่ว่าจะเป็น เพศ ชนชั้น อาชีพ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ควรวางตนอย่างไรหรืออยู่ในบทบาทใดของสังคม (อภิญาเพื่องฟูสกุล, 2543 : 4-6, 27-28)

คณะผู้เขียนได้นำเอาแนวคิดอัตลักษณ์ตามที่กล่าวมาข้างต้นโดยเฉพาะอัตลักษณ์ทางสังคม มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและนำเสนอให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของสังคมอีสานผ่านเรื่องราวของการใช้อักษรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอีสานในแต่ละช่วงเวลาว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้างในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของสยาม ทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480 ทั้งในประเด็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์ ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง รวมถึงผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์สังคมอีสาน

2.2 อัตลักษณ์สังคมอีสานก่อนการปฏิรูปการเมืองการปกครองของสยาม ทศวรรษ 2430 : บทบาทของอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย

สภาพสังคมอีสานก่อนการดำเนินการปฏิรูปทางการเมืองและการปกครองของสยามในช่วงทศวรรษ 2430 ในด้านการปกครองแต่เดิมนั้นสังคมอีสานโดยมากมีระบบการปกครองที่สืบทอดกันมาเรียกว่าระบบอาญาสี่ ประกอบด้วย 1) เจ้าเมือง มีหน้าที่สั่งงานราชการบ้านเมืองที่ตนเองปกครอง 2) อุปฮาด มีหน้าที่ทำการแทนเจ้าเมือง หากเจ้าเมืองไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้นอกจากนั้นยังช่วยเจ้าเมืองดูแลด้านส่วยอากร การเกณฑ์กำลังไพร่พล 3) ราชวงศ์ มีหน้าที่ช่วยเหลือแบ่งเบางานของอุปฮาดในการว่าความรวมถึงเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และ 4) ราชบุตร มี

หน้าที่ในการดูแลรักษาผลประโยชน์โดยทั่วไปของเมือง (เดิม วิชาคัพพจนกิจ, 2530 : 339) ในด้านเศรษฐกิจของสังคมอีสานในช่วงก่อนทศวรรษ 2430 ถือว่ายังเป็นอิสระจากรัฐบาลสยามค่อนข้างมาก นอกจากเรื่องส่วยภาษีอากรต่างๆที่ต้องเสียแก่กรุงเทพฯแล้ว การติดต่อกันทางด้านเศรษฐกิจมักประสบปัญหาที่เกิดจากความยากลำบากในการคมนาคมขนส่ง ส่วนมากการติดต่อกันระหว่างพื้นที่ภาคอีสานและกรุงเทพฯมักผ่านบริเวณนครราชสีมาซึ่งเป็นหัวเมืองสำคัญของศูนย์อำนาจจากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา การค้าขายต่างๆจึงมักจะกระจุกอยู่ในบริเวณพื้นที่ภาคอีสานตอนกลางและตอนใต้เท่านั้น (สุรัตน์ วรางครัตน์, 2527 : 100-106) การค้าขายของผู้คนในพื้นที่อีสานช่วงนี้จึงถือว่ามิอุปสรรคสำคัญจากการคมนาคม ผู้คนเน้นพึ่งพาอาศัยปัจจัยสี่จากธรรมชาติและการผลิตเพื่อยังชีพด้วยตนเอง ระบบเงินตรายังไม่มีความสำคัญต่อชีวิตของผู้คนมากนัก

สำหรับด้านอักษรศาสตร์ ผู้คนในพื้นที่ภาคอีสานโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ลาวจะใช้อักษรประจำถิ่นของตนเอง ที่นิยมกันมากมี 3 ประเภท ได้แก่ 1) อักษรขอมหรืออักษรอินเดียกลาย เป็นอักษรที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกซึ่งพบในดินแดนอีสาน สมัยพุทธศตวรรษที่ 16-18 ซึ่งเป็นยุคที่วัฒนธรรมเมืองพระนคร (เป็นเมืองโบราณขนาด 400 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขต จ.เสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา) มีความเจริญรุ่งเรืองและแผ่อิทธิพลเข้าสู่พื้นที่ภาคอีสาน 2) อักษรธรรม เป็นอักษรที่แพร่เข้าสู่อีสานสมัยล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24 มีต้นเค้ามาจากอักษรมอญโบราณ โดยทั่วไปใช้ใน “ทางธรรม” นิยมใช้จารึกหรือบันทึกเรื่องราวที่เป็นจริยวัตรของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเรื่องราวทางพุทธศาสนาต่างๆ และอีกประเภทหนึ่งคืออักษรไทน้อย เป็นอักษรที่แพร่เข้าสู่อีสานพร้อมๆ กับตัวอักษรธรรม มักใช้ใน “ทางโลก” เช่น การว่าราชการบ้านเมือง การบันทึกวรรณกรรมที่ปราชญ์โบราณอีสานแต่งขึ้นเอง รวมถึงใช้บันทึกนิทานหรือผญาต่างๆ ตำรายา ตำราหมอดู ถือได้ว่าอักษรไทน้อยเป็นประเภทอักษรที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่ปัญญาชนอีสานแต่เดิม

สำหรับอักษรธรรมและอักษรไทน้อยที่ผู้คนในอีสานสมัยโบราณใช้ในการติดต่อสื่อสารนั้น เป็นอักษรที่ไม่มีรูปวรรณยุกต์ แต่มีเสียงวรรณยุกต์ครบทั้ง 5 เสียงเหมือนภาษาไทย ผู้อ่านต้องใส่เสียงวรรณยุกต์เอาเอง เพราะตัวอักษรที่เขียนเหมือนกันอาจมีความหมายแตกต่างกันตามการพิจารณาของผู้อ่าน รวมถึงเมื่อมีการเขียนคำที่มีจำนวนเกิน 1 พยางค์ หากมีการใช้อักษรนำเป็นอักษรเดียวกันก็จะมี การควบรวมคำเหล่านั้นเข้าไว้ด้วยกันโดยลดจำนวนอักษรนำให้เหลือเพียงแค่ตัวเดียวส่วนสระและตัวสะกดยังคงเดิม ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้คนโบราณอีสานเรียกว่า “อ่านหนังสือหน้าหา” หมายถึงผู้อ่านต้องอาศัยประสบการณ์ในการอ่านและเขียนเพื่อหาความหมายของคำเองตามบริบทที่แวดล้อมของคำๆนั้นด้วย (สมัย วรรณอุดร, 2550 : 13) โดยการศึกษาเล่าเรียนอักษร

ท้องถิ่นเหล่านี้แต่เดิมผู้ที่มิชอบบวชเป็นครูได้แก่พระสงฆ์ มีถ่ายทอดความรู้จากพระอาวสุสู่พระหนุ่ม สามเณร และเด็กวัดรวมถึงผู้ที่เคยบวชตามลำดับ เนื่องจากค่านิยมอย่างหนึ่งของสังคมอีสานดั้งเดิมมีอยู่ว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่เมื่อบวชได้ 1-3 พรรษา มักจะสึกออกมาเป็นฆราวาสซึ่งก็จะนำความรู้ที่มีติดตัวเหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ในสังคมหมู่บ้านทั่วไป จึงถือได้ว่าวัดเป็นโรงเรียนอย่างไม่เป็นทางการของผู้คนในพื้นที่อีสานมาตั้งแต่เดิม (สุวิทย์ อธิศาสตร์, 2549 : 541-542)

อัตลักษณ์ของสังคมอีสานก่อนการดำเนินการปฏิรูปทางการเมืองและการปกครองของสยามในช่วงทศวรรษ 2430 สามารถสรุปได้ว่าเป็นสังคมที่มีประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านต่างๆ เป็นของตนเอง ที่สืบทอดต่อกันมาแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นในด้านการเมืองการปกครองที่ใช้รูปแบบการปกครองแบบอาญาสี่ ส่วนการดำรงวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมการยังชีพยังพึ่งพาอาศัยกับธรรมชาติเป็นหลัก การไปมาหาสู่กับระหว่างพื้นที่ต่างๆ เป็นไปด้วยความยากลำบาก การค้าขายยังไม่เป็นที่นิยมกันมากนักเนื่องจากส่วนใหญ่ยังใช้รูปแบบการแลกเปลี่ยนสินค้า และในด้านอักษรศาสตร์พบว่าสถาบันที่มีความสำคัญอย่างมากได้แก่สถาบันศาสนาซึ่งก็คือวัด เนื่องจากวัดมีหน้าที่เป็นคลังปัญญาของชุมชนท้องถิ่นในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและจารีตประเพณีสู่ชุมชน

2.3 การเลือนหายของอักษรท้องถิ่น: อัตลักษณ์อีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่นช่วงหลังการปฏิรูปการปกครอง หลังทศวรรษ 2430

เมื่อรัฐบาลสยามดำเนินการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค มีความพยายามที่จะขยายโรงเรียนสมัยใหม่ซึ่งใช้ภาษาไทยในการจัดการเรียนการสอนจากส่วนกลางกระจายไปยังภูมิภาค จึงได้เริ่มมีการจัดตั้งโรงเรียนที่มีการใช้ภาษาไทยในการเรียนการสอน เรื่อยมาจนถึง พ.ศ.2453 กระทรวงมหาดไทยได้จัดตั้งผู้รับผิดชอบขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ เพื่อทำหน้าที่ตรวจตราให้เยาวชนอีสานได้เข้าเรียนโรงเรียนไทยอย่างทั่วถึง จนกระทั่ง พ.ศ.2464 ได้มีการกำหนดพระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ผู้ปกครองส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนที่ใช้ภาษาไทย การดำเนินนโยบายด้านการศึกษารัฐบาลสยามในครั้งนั้นได้ส่งผลให้เกิดการเลือนหายของการใช้อักษรท้องถิ่นทั้งในด้านการศาสนาซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของระบบการศึกษาดั้งเดิม รวมไปถึงในแวดวงของประชาชนโดยทั่วไปอีกด้วย

ในด้านการศาสนา หลังจากได้มีการจัดการศึกษาหนังสือไทยโดยใช้หลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพื้นที่มณฑลอุบลใน พ.ศ.2441 พิธีกรรมความเชื่อ ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ในแวดวงพระสงฆ์อีสานแต่เดิม ถูกกลืนกลายจากนโยบายการปฏิรูปศาสนาและระบบการศึกษาในอีสานซึ่งถือเป็นการปรับโฉมหน้าของวงการคณะสงฆ์อีสานอย่างกว้างขวาง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางศาสนาของคนอีสานอย่างถึงรากถึงโคน (ธีระพงษ์ มีไธสง, 2559 : 78) ยกตัวอย่างเช่น การที่พระสงฆ์ในอีสานที่ทำการศึกษาล่าเรียนภาษาไทยมักได้รับความเคารพนับถือจากข้าราชการชั้น

ผู้ใหญ่ที่ได้ถูกส่งตัวจากกรุงเทพฯ ให้ไปปกครองหัวเมืองต่างๆ ในอีสานมากขึ้น ฉะนั้นธรรมเนียมสงฆ์ท้องถิ่นจึงถูกละเลยไปโดยปริยายทั้งในเรื่องการเรียนการสอนตัวอักษรท้องถิ่นต่างๆ รวมไปถึงการยกเลิกธรรมเนียมสมณศักดิ์ท้องถิ่น เป็นต้น

ด้านการศึกษาของประชาชนทั่วไป เมื่อการปฏิรูประบบการศึกษาของรัฐบาลสยามดำเนินการผ่านเหตุการณ์สำคัญต่างๆ เช่น การตั้งโรงเรียนแห่งแรกในภาคอีสานขึ้นที่อุบลราชธานี ชื่อว่า “โรงเรียนอุบลาลิกลสถาน” เมื่อ พ.ศ.2434 ซึ่งมีการใช้ภาษาไทยในการเรียนการสอน นับจากนั้นระบบการศึกษาตามรูปแบบของส่วนกลางก็ได้มีพัฒนาการเรื่อยมาในอีสาน ในช่วงนั้นพบว่า มีตำราเรียนภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในภาคอีสาน 6 เล่ม ได้แก่ มุลบทบรรพกิจ วาหนิตนิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจนพิจารณ์ และพิศาลการันต์ (สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2549 : 541-554) จนกระทั่ง พ.ศ.2464 ที่ได้มีการกำหนดพระราชบัญญัติประถมศึกษา ให้ผู้ปกครองส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนที่ใช้ภาษาไทย การดำเนินการด้านการศึกษาเหล่านี้ได้ส่งผลให้ผู้สำเร็จการศึกษาจากระบบการศึกษาของรัฐบาลสยามสามารถใช้ทักษะการเรียนภาษาไทยเข้าทำงานในระบราชการหรือกลไกต่างๆ ของรัฐบาลสยามได้เป็นอย่างดี สอดคล้องไปกับการขยายตัวของหน่วยงานราชการจากส่วนกลางเข้าสู่พื้นที่ต่างๆ ของอีสานนับตั้งแต่ช่วงการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค ขณะเดียวกัน ผู้ที่อยู่ในระบบการศึกษาแบบจารีตดั้งเดิมของอีสานที่นิยมใช้ภาษาและตัวอักษรท้องถิ่นในการเรียนการสอน จึงถือเป็นผู้มีคุณสมบัติที่ไม่ตอบสนองต่อการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการสยาม การเรียนการสอนอักษรท้องถิ่นจึงทยอยลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่องจากปัจจัยดังกล่าว

จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของอักษรไทยที่แพร่เข้ามาในสังคมอีสานผ่านระบบการศึกษาของรัฐในระยะแรกนั้นอักษรไทยถูกใช้เฉพาะในวงจำกัดของหน่วยงานราชการที่ติดต่อกับรัฐบาลกลาง ส่วนชาววัดชาวบ้านทั่วไปยังคงใช้อักษรดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น เมื่อเกิดการปฏิรูประบบการศึกษาส่งผลให้ผู้คนในภาคอีสานต้องเดินเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐบาลสยาม พระสงฆ์อีสานต้องศึกษาเล่าเรียนภาษาไทยเพื่อความเจริญก้าวหน้าของตน บุตรหลานชาวบ้านรุ่นใหม่เข้าศึกษาเล่าเรียนตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนที่ใช้ภาษาไทยในการเรียนการสอนเพื่อความเจริญก้าวหน้าในอาชีพราชการ บริบทเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของอักษรในท้องถิ่นโดยตรง เนื่องจากเมื่อระบบการศึกษาทั่วไปได้หันมาใช้ภาษาไทยในการเรียนการสอน ทำให้จำนวนผู้เรียนอักษรท้องถิ่นดั้งเดิมลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว สวนทางกับจำนวนของผู้คนที่ให้ความสนใจเล่าเรียนภาษาไทยที่เพิ่มมากขึ้นภายใต้การสนับสนุนด้านนโยบายการศึกษาของรัฐบาล เมื่อไม่มีผู้สนใจที่จะเรียนและไม่เห็นประโยชน์ที่จะสืบทอด อักษรที่เคยมีการใช้อย่างแพร่หลายในท้องถิ่นอักษรเหล่านั้นจึงค่อยๆ เลือนหายไปจากภูมิปัญญาของผู้คนในพื้นที่ภาคอีสาน

2.4 ร่องรอยการกบฏทางปัญญา: อัตลักษณ์อีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่น หลัง ทศวรรษ 2480

การดำเนินนโยบายปฏิรูปการศึกษาในส่วนภูมิภาคของรัฐบาลสยามไม่ได้ราบรื่นเสมอไป เนื่องจากในบางพื้นที่ของอีสานได้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยเฉพาะการต่อต้านการใช้ภาษาไทยของคนท้องถิ่นในพื้นที่อีสาน เช่น กรณีเหตุการณ์กบฏผู้มีบุญบ้านสาวะถี ต.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น เมื่อ พ.ศ.2483 นำโดยผู้นำคือหมอลำโสภา พลตรี สาเหตุในการเกิดกบฏครั้งนี้มาจากความไม่พอใจของผู้คนในท้องถิ่นอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก ความไม่พอใจการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาของรัฐบาลเมื่อ พ.ศ.2464 ที่บังคับให้ส่งเยาวชนเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนที่ใช้ภาษาไทยในการเรียนการสอน โดยหมอลำโสภา พลตรี ผู้เป็นแกนนำคนสำคัญเห็นว่าการเรียนในโรงเรียนของรัฐบาลจะทำให้บุตรหลานกลายเป็นคนไทยไม่ใช่คนชาติพันธุ์ลาวอีกต่อไป ประกอบกับเชื่อว่าอักษรที่ใช้กันมาแต่เดิมนั้นสั่งสอนให้เด็กเป็นคนดีมีศีลธรรมได้ดีกว่าการใช้ภาษาไทย คนกลุ่มดังกล่าวจึงไม่ยอมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล

ประการที่สอง แกนนำและชาวบ้านต่อต้านกฎหมายป่าไม้ ซึ่งห้ามคนตัดไม้ หากผู้ใดมีความประสงค์จะตัดไม้ต้องทำการขออนุญาตป่าไม้ ซึ่งขัดแย้งกับมุมมองของกลุ่มหมอลำโสภา พลตรี ซึ่งมองว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติไม่ใช่สมบัติของรัฐบาลฯจึงไม่มีสิทธิห้ามให้ไม่มีการตัดไม้

ประการที่สาม แกนนำและชาวบ้านต่อต้านภาษีบำรุงท้องที่ซึ่งออกมาแทนภาษีรัชชูปการ โดยภาษีบำรุงท้องที่เก็บตามขนาดถือครองที่ดิน ผู้คนกลุ่มนี้เห็นว่าที่นาที่ทำกินเป็นของชาวบ้าน ขาวนาไม่ใช่ว่าของรัฐบาลจะมาเก็บภาษีได้อย่างไร กลุ่มแกนนำจึงไม่ยอมเสียภาษีบำรุงท้องที่และจากนั้นจึงมีผู้คนไม่ยอมเสียภาษีบำรุงท้องที่ต่อกันไปเป็นทอดๆ (สุวิทย์ ชีรสาควัต และชอบ ดีสวนโคก, 2537 : 42)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหตุการณ์กบฏผู้มีบุญบ้านสาวะถี จ.ขอนแก่น เมื่อ พ.ศ.2483 จะลงเอยด้วยการถูกปราบปรามจากรัฐบาลด้วยข้อหากบฏ แต่จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของขบวนการผู้มีบุญที่ขอนแก่นในครั้งนั้น เกิดจากประเด็นการปฏิรูปการศึกษาผ่านกรณีของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ผู้คนในท้องถิ่นพยายามแสดงออกถึง “อัตลักษณ์แห่งการต่อต้าน” ผ่านการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นจากอำนาจรัฐที่เหนือกว่าโดยเฉพาะในเรื่องของภาษาและรูปแบบตัวอักษรที่ใช้ในการสื่อสาร เหตุการณ์ในลักษณะเดียวกันนี้มีเรื่องที่เกิดขึ้นแต่เพียงบริเวณพื้นที่ภาคอีสานเท่านั้น เนื่องจากยังพบว่าลาวในยุคอาณานิคมฝรั่งเศสก็ตกอยู่ในสภาวะที่ถูกเจ้าอาณานิคมพยายามครอบงำทางปัญญาด้วย

เช่นกัน โดยฝรั่งเศสพยายามจะเปลี่ยนระบบการใช้ตัวอักษรโรมันแทนการใช้อักษรลาวโดยมุ่งหวังที่จะให้ลาวตกเป็นอาณานิคมทางปัญญาแต่ไม่สำเร็จ เนื่องจากมีการเคลื่อนไหวของปัญญาชนท้องถิ่น ชาวลาวยุคใหม่พยายามรักษาอัตลักษณ์ด้านภาษาของตนเองไว้อย่างเข้มแข็ง (บัวไข เพ็งพระจันทร์, 2551 : 74)

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

บทความอัตลักษณ์สังคมอีสานผ่านการใช้อักษรท้องถิ่น ทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2480 สามารถสรุปองค์ความรู้จากการศึกษาได้ว่า สังคมอีสานช่วงก่อนทศวรรษ 2430 มีลักษณะเด่นเฉพาะท้องถิ่นค่อนข้างสูง ทั้งระบบการปกครองในท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมาเรียกว่าระบบอาญาสี่ อันเนื่องมาจากความใกล้ชิดระหว่างอีสานกับศูนย์กลางอำนาจของสยามที่กรุงเทพฯ ค่อนข้างน้อยอันเนื่องมาจากอุปสรรคจากการคมนาคมเป็นสำคัญ อัตลักษณ์สังคมอีสานจึงเป็นพื้นที่ที่มีภูมิปัญญาในการใช้ตัวอักษรท้องถิ่นเป็นของตัวเอง เห็นได้จากการใช้อักษรธรรมและอักษรไทน้อยอย่างแพร่หลายในสังคมอีสาน

ต่อมาเมื่อรัฐบาลสยามดำเนินการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในช่วงหลังทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา สยามได้มีการรวมอำนาจการปกครองส่วนภูมิภาคเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ อย่างเต็มรูปแบบมากขึ้น ในช่วงนี้ภูมิปัญญาในการใช้ตัวอักษรท้องถิ่นในพื้นที่อีสานลดน้อยถอยลงอย่างมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบริบททางการเมืองและสังคมที่อีสานภายใต้การปกครองของรัฐบาลสยามที่มีการดำเนินนโยบายสนับสนุนการใช้ตัวอักษรไทยอย่างแพร่หลายทั้งในทางโลกและทางธรรม ส่งผลให้ความนิยมในการใช้ตัวอักษรท้องถิ่นของผู้คนในอีสานลดจำนวนน้อยลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากผู้คนไม่เล็งเห็นถึงประโยชน์อันจะเกิดขึ้นจากการเล่าเรียนหรือสืบทอดการใช้อักษรท้องถิ่นดั้งเดิม และในช่วงหลังทศวรรษ 2480 ในช่วงนี้พบว่า อัตลักษณ์สังคมอีสานมีภาพของการเคลื่อนไหวต่อต้านการใช้ตัวอักษรไทยและการรณรงค์ให้ผู้คนในภาคอีสานยังคงใช้ตัวอักษรท้องถิ่นตามเดิมผ่านบทบาทของหมอลำท้องถิ่นแต่สุดท้ายก็ถูกรัฐบาลสยามควบคุมและปราบปรามลงได้ในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- เดิม วิชาคย์พจนกิจ. (2530). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธีระพงษ์ มีไธสง. (2559). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานในการแต่งตั้งสมณศักดิ์พระสงฆ์*. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2(1) : กรกฎาคม-ธันวาคม ; 74-96.
- นาฏนภา ปัจจคงโคโต. (2536). *บทบาทของคณะสงฆ์ในหัวเมืองอีสานในการสนับสนุนนโยบายการปกครองของรัฐ ระหว่าง พ.ศ.2435-2505*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- บัวไข เฟิงพระจันทร์. (2551). *การฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานลาวในยุคอาณานิคมฝรั่งเศส*. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. 4(3) : กันยายน-ธันวาคม ; 55-82.
- วัยอาจ, เดวิด เค., (2556). *ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป*. มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- วิโรจน์ หีบแก้ว. (2529). *ประวัติศาสตร์อีสานบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลาง ระหว่าง พ.ศ.2325-2443*. ปรียณานิพนธ์ กศ.ม.ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมัย วรรณอุดร. (2550). *คู่มืออบรมอักษรธรรมอีสาน*. โครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. (2540). *มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์*. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์. (2527). *การค้าต่างแดนของอีสานในอดีต*. วารสารเมืองโบราณ. 10(2) : เมษายน-มิถุนายน ; 99-109.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก. (2537). *กฎผู้มีบุญแห่งบ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น*. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 12(1) : พฤษภาคม-ตุลาคม ; 38-51.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2541). *ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2549). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488*. ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อภิญา เฟื่องฟูสกุล. (2543). *อัตลักษณ์ : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

